

Budo Simonović
Feljton u "Danu" 11-20 februarA 2007
MILAN PEŠIĆ - OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Monografija

U švedskom gradu Leksandu, u okviru već dobro poznatog kulturnog projekta "Raskršća", jesenas je na srpskom i engleskom objavljena foto-monografija Milana Pešića pod naslovom "Crnom Gorom". Iz opusa od oko 150.000 snimaka, autor Jovica Marčeta, kulturni entuzijasta i filmski stvaralac, odabrao je oko dvije stotine i sročio uzbudljivu foto-priču i o Crnoj Gori koje više nema i o ovom znamenitom i osobenom majstoru fotografije.

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Crna Gora koje više nema

U Crnoj Gori gotovo da i nema stope na koju nije kročila noga Milana Pešića, velikog majstora fotografije, ako ne najvećeg a ono nesumnjivo najoriginalnijeg koji se u prošlom vijeku pojavio na prostorima one velike Jugoslavije. Nema čuke ni stijene, nema vidikovca ni nedohoda, nema klanca ni klisure, pitome doline ili oaze mira, koju on nije uznemirio i za pola vijeka stvaralačkog rada joj zavirio u nepoznatu i netaknutu ljepotu.

Nema planine od Lovčena do Ljubišnje, od Bjelasice do Lukavice, od Komova i Prokletija do Krnova, od Čakora do Vojnika i Durmitora, od Orjena i Bijele gore do Savina kuka i Zekove glave, gdje nije stiglo oko njegove kamere. Za njega znaju kanjoni Morače i Mrtvice, Tare, Pive i Komarnice, Lima, Ibra i Cijevne - prvi pronio kameru kroz glasoviti kanjon Nevidio. Pamte ga morskala od Ade do Igala, zalasci sunca i svitanja na morskoj pučini i snjegovi sinjavinski i durmitorski, nameti krnovski i vjetrovi čakorski.

"Viđala" ga jezerska oka i krile biogradske i druge gore i prašume, bezdane pećine i golometne vršine, rudarska okna i ponori, tuneli pod zemljom i mostovi nad oblacima... Nije u Crnoj Gori u drugoj polovini dvadesetog vijeka udaren temelj iole ozbiljnijeg objekta, nije zadimio novi fabrički dimnjak, prelila voda preko nove brane, otvorena nova saobraćajnica, a da to nije zabilježila i od zaborava otela kamera ovog samoniklog i u mnogo čemu nenadmašnog majstora fotografije. Njegovom sokolovom oku nije promakao karakterističan lik, ni neobičan oblik, ništa što je priroda tvorila ili ljudska ruka stvorila – sve je ostalo "zapisano" na filmskoj vrpici ili nebrojenim fotografijama koje izreda predstavljaju mala remek djela foto umjetnosti, u kolekcijama slajdova, nemjerljivom i nezamjenjivom doklumentarnom blagu u proučavanju Crne Gore, njenih ljepota i bogatstava.

Veliki nesmirenik se odavno smirio. Počinuo od beskrajnih putovanja neumorni putnik, spakovao stare kamere i fotoaparate i na miru, u već dobro potrošenoj devetoj deceniji života, prebira uspomene, uglavnom u tišini sela Čađavice kod Ugljevika, rodnom mjestu supruge Anđe, na jednom mirnom sprudu na koji ga je izbacila bura života i ostavila da tu broji staračke dane.

- Ja više ne mogu učiniti od onoga što sam učinio i stvorio i lično nijesam s tim nezadovoljan – veli ovaj preskromni i tihi čovjek.

- Nezadovoljan sam, međutim, što svoje iskustvo ne mogu prenijeti i ostaviti mladima, što je mnogo od toga što sam stvorio još uvijek nepoznato ili malo poznato široj javnosti, tim prije što većinu toga niko nikada više neće moći da snimi, jer to su neki ljudi, neki događaji, neke situacije, neka Crna Gora koje više nema...

Ovaj plemeniti i neobični čovjek, međutim, već više od pedeset godina nosi na srcu i duši jednu živu i neprebolnu ranu pričinjene nepravde i ne krije da je praktično cio njegov stvaralački rad, lutanja i traganja za novim, nepoznatim i neviđenim, bio pokušaj da svemu okrene leđa, da zaboravom tu ranu izvida i nađe mir.

Mira, ipak, nije našao jer negdje još postoji njegov dosije u kojemu piše da je učinio neučinjeni grijeh, da je izdajnik i otpadnik domovine za koju se borio i trunuo po okupatorskim kazamatima. (Sjutra: Crne slutnje kuma Jakupa)

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Crne slutnje kuma Jakupa

~ Ovaj veliki majstor fotografije više od pola vijeka je tragao za neviđenim i nepoznatim, ali i za lijekom od nepravde koja mu je pričinjena

A da bi se sasvim mogla razumjeti muka i patnja Milana Pešića, da bi se mogla shvatiti ta bolna stranica njegovog života, nužno se vratiti na 1924. godinu kada ga je majka iz posne Crne Strane pod Zagarčem kod Danilovgrada u kolijevci donijela u Drenovac kod Dečana:

- Moj đed Spasoje te 1924. dobio zemlju u Metohiji i sa četiri sina i tri kćeri pobjegao ispod Zagarča od bijede i sirotinje – kazuje Milan Pešić. – Bio u svoje vrijeme perjanik kralja Nikole pa se prilikom jedne posjete Carigradu nešto zamjerio i porečkao sa gospodarom i ne smio se vratiti no zaiskao azil od sultana i ostao u Catrigradu. Deset godina kasnije, kad je kralj Nikola ponovo došao u Carigrad i čuo da se Spasoje nije poturčio, pozove ga da se vrati i pred sultanom mu obeća da mu nikakva zla neće učiniti. Nošen pustom željom za rodnim krajem i porodicom koju je ostavio, Spasoje se prevari i pristane, ali kralj ne održi riječ. Da nije bilo nekih zlatnih turskih lira koje je ušio i donio kući u pojasu, pocrkali bi od gole gladi...

No, od tog zlata i bogatstva bilo je važnije životno iskustvo i sve ono što je Spasoje Pešić naučio u svijetu:

- Bog sami zna koliko je moj đed Spasoje imao kumstava, prijateljstava i pobratimstava tu u novom zavičaju. I sa Crnogorcima i sa Srbima i sa Šiptarima. I vazda nas je učio da ljude valja cijeniti ne po onome što im je na glavi nego po onome šta im je u glavi, da od svojega sunce grije a od tuđega tuga bije.

Na Božić 1941, eto nam u goste kuma Jakupa Hasanija. Sjede pored vatre, čestita Božić, ali odmah vidimo da se nešto smrkao i da mu nije do veselja. U jedan vakat prozbori mome ocu – đed je umro još 1932. godine: "Kume, Mitre, zlo se sprema i čim malaksa snijeg na Čakoru kupi familiju i bježi sa ovom decom u Crnu Goru..."

Moj otac ne vjeruje, posvadi se s njim i prosto ga izagna iz kuće. Njega suze propadoše na pragu, ali ode bez pogovora i obeća da će, kako god bilo, doći da nam pomogne i da su nam vrata njegove kuće vazda otvorena...

Tako i bilo. Kad je u proljeće 1941. zapucalo i planule srpske i crnogorske kuće u okolnim selima, eto kuma Jakupa, niče kao iz zemlje u naše dvorište. Povede nas svojoj kući pa odatle ujutro on i braća mu i nekolicina rođaka pratili nas sa oružjem i kolima i zapregom eno do Kućišta pod Čakorom. Tu veli mome ocu: "Kume, odavde neka vi je bog u pomoć, mi dalje ne smijemo jer ako naiđemo na vaše pobiće nas, pa i vas zbog nas, a ako naiđu naši pobiće vas, pa i nas zbog vas..."

Izljubismo se i pozdravismo, pa svako za svojom srećom - oni natrag, mi preko Čakora. Na Čakoru usidрила vojska njemačka, sila božja, ali nas niko ne dira, pustiše nas da prođemo bez riječi.

Od silnog bogatstva i imanja mi iz Metohije povelu samo jednu kravu i dvoje prasadi, ali nam i to oteše čim pređosmo Čakor. Ispadoše četvorica iz šume, bijahu, doduše, u šiptarskoj odeždi, ali i danas tvrdo mislim da je bila podvala i da je bio neko drugi. Bilo kako bilo, tek mi u Andrijevicu stigismo bez igdje ičega i tu ostasmo.

(Sjutra: Dobročinstvo kapetana Rikonje)

Samonikli izdanak

Milan Pešić je gotovo samonikli samouki umjetnički izdanak na kamenu crnogorskom, kojeg su u osnovne tajne fotografije i mogućnosti oka kamere uputili Čedo Kušević, Anton Lukateli, Stevo Radović, Stevo Lepetić, Karlo Martineti i drugi poznati jugoslovenski posleratni snimatelji, fotografi i filmadžije, a njegov prirodni osjećaj za lijepo, za magičnu igru svjetlosti i sjenki, razvili velikani crnogorske i jugoslovenske likovne umjetnosti Miroslav Škarko, Božidar Jakac, Petar Lubarda, Milo Milunović, Aco Prijčić, Marko Borozan...

Piše: Budo Simonović

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Dobročinstvo kapetana Rikonje

~Nekoliko puta me krvnički izbičovao i istegao uši, ali mu ostajem do groba zahvalan jer je od mene napravio radnika i naučio me disciplini

Neću da govorim o mukama izbjegličkim – nastavlja svoju sjetnu priču Milan Pešić - o gladi i bijedi koja nas je te 1941. godine snašla u Andrijevići. Strpalo nas - oca, majku i nas petoro djece - u nekakav bivši vojni magacin pun krcat naroda. Umjesto tanjira i suđa, iskupljamo prazne zardale italijanske konzerve, a jedemo svi sa jednom kašikom.

Od svega najteže vaške. Pri njima sitna i glad i žeđ i neizvjesnost golema i sve druge muke. Po cio dan oko varoši tražimo mravinjake i skidamo odjeću da nam mravi pokupe vaši i gnjide, ali i to džaba kad se u toku noći u onoj tjeski ponovo naušljamo od onih koji nijesu imali sreću da nađu mravinjak...

Izbi ustanak. Kad se malo stiša ona prva pobjednička bura, eto ti jednog dana od Čakora nakrca jedna velika italijanska jedinica. Ustanici se razbježaše i posakrivaše po šumama oko varoši, a Talijani zarediše i pokupiše sve što je iole bilo sposobno za rad.

I mene, džaba što sam tek sedamnaestu bio napunio.

Ukrcaše nas na kamione, pa put Podgorice. Majka, jedna, trči za nama i plače. Onda, onako u trku, skide svoju vjenčanu burmu da mi je doda. Jedan od Talijana - sprovodnika, neki dobar i duševan čovjek, uze onu burmu i dodade mi. Burma tanka i izlizana, široka mi za svaki prst sem za palac...

Milan Pešić je ostao više od dvije godine u zarobljeništvu u Draču, u Albaniji. Pošto je kao sedamnaestogodišnjak bio nesposoban da istovara brodove, sve vrijeme je radio u jednoj velikoj italijanskoj auto-bazi na pranju kamiona (tu je naučio čak i da vozi), a onda i sve druge poslove od čuvanja svinja do pranja suđa...

- Posebno sam zapamtio starog kapetana Enrika Rikonju iz Milana, koji me i preveo da radim u auto-bazi. Tu mi je prvo oduzeo onu majčinu burmu čim mi je primijetio na prstu, a poslije me nekoliko puta krvnički izbičevao i istegao mi uši da mi je jedno i dan danas, čini mi se, malo klempavije od drugoga. Svejedno, tome čovjeku sam sve oprostio i ostao mu do groba zahvalan, jer je od mene napravio radnika. Disciplinu i odgovornost koju sam tu naučio i koju mi je u glavu utuvio kapetan Rikonja nikada nijesam zaboravio. A da je, ipak, bio čovjek pokazao je na kraju. Kad je uslijedila kapitulacija Italije u jesen 1943. i kad je vojska nagmula na brodove da se čim prije vrati kući, kapetan Rikonja me pozva u svoju kancelariju. Pita šta ću i kud ću ja. Ja već naučio odlično italijanski. Kažem mu da želim kući, da tražim svoje. On me moli da idem sa njim, veli da ima veliki auto-servis u Milanu i da će me tu zaposliti i paziti kao sina, a kad uvidje da sam uporan da idem kući otvori kasu i vrati mi prvo onu majčinu burmu, a onda mi dade dvadeset i pet leka – zlatni napoleon sam mogao za to kupiti - pa me snažno zagrl i zaplaka...

Tražio sam ga poslije rata u Milanu, ali, nažalost, ništa o njemu nijesam mogao doznati...

(Sjutra: NA ROBIJU ZBOG ČETIRI BANKE)

"Foto-gorski vijenac"

"Fotografisao je ljude težake, stočare, ribare, planince i primorce, nomade i slučajne prolaznike, puteve i bespuća Crne Gore. U svojim fotografijama on je uhvatio taj topli neponovljivi djelić života koji grije neobičnom toplinom i neprolaznošću koju imaju samo originalni ljudi i originalni krajevi" - kaže u predgovoru pomenute monografije Jovica Marčeta objašnjavajući kako je Milan Pešić ispleo svoj, kako veli, "fotografski Gorski vijenac".

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Na robiju zbog četiri banke

~Više od dvije godine je tamnovao na Golom otoku samo zato što je dao četrdeset dinara pomoći porodici jednog već uhapšenog informbioovca

Duga je priča o zlopačenjima i stradanjima Milana Pešića dok je uspio da se poslije više od dvije godine tamnovanja iz Albanije probije do kuće, odnosno do porodice u Andrijevići, gdje se ubrzo potom priključio partizanima. Čim se rat završio demobilisao se kao vodnik i zaposlio kao vozač kod Antona Lukatelija na Cetinju.

- Bio je to jedan predivan čovjek, predratni komunist, organizator ustanka u Herceg Novom, veseljak i drugarčina kakvih je malo, inače fotograf i slikar za čije je ime vezano osnivanje mnogih kulturnih institucija i kulturnih akcija u Crnoj Gori poslije rata. Pored ostalog, bio je i jedan od osnivača "Pobjede", zatim Radio Cetinja, odnosno kasnije Radio Titograda, osnivač i prvi direktor Crnogorskog narodnog pozorišta, prvi filmski snimatelj, začetnik kinematografije...

Kad je Lukateli 1948. godine prešao u Beograd za šefa ateljea "Zvezda-filma" u Košutnjaku, poveo je i mene, ali ne kao šofera nego kao asistenta snimatelja. Zapalo me da asistiram Miroslavu Škarki, Čehu, šefu "Filmskih Novosti", jednom dobrom čovjeku i pravom učitelju. Ja praktično nepismen, ali o fotografiji nešto naučio od čuvenog majstora Čeda Kuševića, a o kameri ponešto od prvog snimatelja Steva Radovića. No, nije zlo kad čovjek ne zna već kad se učiti ne da, a ja sam se zaista na svakom koraku trudio da nešto naučim i saznam o snimanju...

Nepunu godinu dana kasnije Milan Pešić je upućen u Ljubljano za dopisnika "Filmskih novosti" i zahvaljujući svesrdnoj pomoći slikara Božidara Jakca, vajara Tineta Kosa i Mihe Marinka, tada jednog od čelnih rukovodilaca u Sloveniji, brzo stekao veliki ugled i reputaciju.

- Negdje polovinom maja 1951. godine, eto jednog dana u Ljubljano Miroslava Škarke i Somaila Amadaja. Vele, moraš da se vratiš u Beograd. Ništa mi ne objašnjavaju zašto i kako. Meni krivo, neću da idem, ali nema pogovora, mora se.

Stignem u subotu uveče. U ponedjeljak ujutro u redakciju na sastanak. Redakcija nam bila u Knez Mihailovoj ulici. U jedno doba ulazi sekretarica i kaže mi da izađem – traže me neki ljudi. Izađem i imam šta i vidjeti: eto dvojica u kožnim kaputima! Vele da treba da pođem sa njima. Sledih se, ali ipak mirno krenuh, uvjeren da ništa rđavo nijesam učinio. Dovedoše me u Udbu na Obilježevom vencu i gurnuše u jednu kancelariju na spratu kod nekog islednika: evo doveli smo ti ovu bandu...

Ko banda, božju ti majku... – sunem ja na njih.

Nijesam, čini mi se, to ni izgovorio a onaj islednik me zviznu pesnicom u lijevi obraz. Prostrijeh se na pod, obli me krv i jedan kutnjak izletje kao da ga nikada nijesam ni imao...

Tek kad su počela mučna saslušanja Milan Pešić je shvatio u čemu je njegova krivica i čime je to "ugrozio državu i poredak", kako je to "kročio na put izdaje". Prilikom jednog ranijeg boravka u Beogradu sreo se sa Antom Lukatelijem i još nekim prijateljima. Oni mu ispričali da je kao informbioovac uhapšen Pavle Pavlović, generalni sekretar Savezne vlade, španski borac, i da mu je porodica ostala na ulici, pa njih nekoliko prijatelja hoće da sakupe neki dinar i pomognu toj ženi i djeci. Milanu se u džepu zateklo svega četrdeset dinara i dao ih do posljednjeg. Sve se, međutim, poslije nekako doznalo. Uhapsili i Lukateli i još neke i oni priznali, a Pešić se zainatio i nikad nije priznao. Zbog te četiri banke je potom više od dvije godine robijao na Golom otoku...

(Sjutra: TRAŽILI SU DA BUDEM ŠPIJUN)

Zdravlje, rad i dobri ljudi

- Kad se čovjek obazre na put kojim je prošao i šta je izdržao, teško može da povjeruje da je to moguće. Ja sam, ipak, imao sreću: zdravlje me služilo, rad liječio, a stalno sam sretao neke dobre ljude, uvijek se našla neka ljudska, plemenita ruka da me izbavi i spasi kad me zlo skoli – kaže Milan Pešić.

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Tražili su da budem špijun

~Po izlasku sa Golog otoka, na preporuku Aca Prijijća, Veljko Milatović je Pešića primio za fotoreportera u "Pobjedi", ali mira nije našao...

Zna se kako nam je bilo na Golom otoku – priča dalje Milan Pešić - ali ja mogu reći da sam bio na ljetovanju pri ostalim mučenicima, bez obzira što sam bio "pasivista" i "bojkotaš" i što nijesam htio

da "revidiram" i "sarađujem". Najžalije mi je što mi neka pogan od islednika još u Beogradu, neki Begović, zguli i ote onu majčinu burmu koju mi je sačuvao i vratio čak i okupatorski oficir, a iz ruku krvnika iz Beograda je nikad više ne vidjeh i sa tom ću ranom umrijeti...

Milan Pešić je imao sreće da ga i kao robijaša zapadne da radi u nekoj fotolaboratoriji i da tako, koliko-toliko, izbjegne golootočke torture.

- Po izlasku sa robije pobjegnem u Beograd, neću li se kako spasiti od Udbe i u onoj vrevi zavarati tragove i kakvoga posla se dohvatiti. Sve preko noći istovaraj vagone i peri ulice sa ciganima, a danju lutaj i spavaj po parkovima.

Jednoga dana se obreo u Knez Mihailovoj ulici. Pozna jesen, studeno, smrklo se i nebo i ljudi. Ja se snuždio, idem krajem ulice i gledam predase, kad odjednom čujem neko sa drugog trotoara viče: Milane, Milane...

Pogledam – slikar Aco Prijčić! Pritrča i zagrlji me, a ja se našao u čudu i sve gledam oko sebe je li ko vidio: bježi, Aco, od mene, majka ti kukala, mene prate, đavo će te naći...

On jok! Uze me pod ruku i povede ka Kalimegdanu – ima izložbu u Paviljonu "Cvijeta Zuzorić". Ispričam mu ja usput šta je i kako je, da nemam ni kuće ni kućišta – kamen mi poglavač, nebo pokrivač...

On me uveče, kad se zatvori izložba, ostavi i zaključa u paviljonu, veli da mu čuvam izložbu, a i ljepše mi je tu i na golom podu nego da kisnem i mrznem se nadvor. Unutra velika peć i jedna klupa pored nje. Ja naloži dobro pa na onu klupu – činilo mi se da mi ni u hotelu ne bi bilo ljepše. Tako tri-četiri dana. Ja se lijepo odmorio, zgrijao i naspavao. Jedno jutro eto Aca, poranio i već s vrata viče: spremaj se da ideš na Cetinje, poručio ti Veljko Milatović da dođeš za fotoreportera u "Pobjedu"...

Bože dragi te moje radosti, a opet ne smijem da se radujem, šta znam da nije kakva namještaljka, da neće samo da me prikuče i drče na oku. Dođem ipak na Cetinje. Pravo kod Veljka. On glavni i odgovorni urednik i bog i batina. Sjedi onako mrgodan. Nije me čestito ni pogledao, no me posla u neku tobož laboratoriju. Tamo samo jedan stari razlupani aparat i gotovo ništa drugo...

Svejedno, počnem ja fino da radim i pomalo da opremam foto-laboratoriju, ali polako i da se kućim. Oženio se, dobio sina, sklepa od nekakve drvenarije i kartona jednu baračicu, činilo mi se da je saraj, da srećnijega od mene nema. Taman kad sam se ponadao da me bog pogledao i da je pravda pobijedila, da je zlo minulo i da me Udbe zaboravila, eto mi jednog dana poziv da se javim. Ne nadam se, ipak, jadu, mislim neka mala provjera.

Đavola! Tadašnji šef Udbe na Cetinju Rajko Popović prvo pita đe sam i što se ne javljam. Ja se pravdam: kao, nijesam znao da treba, mislio da sam odreditao i ispostio svoje... Nema ti, veli, šta da misliš, tu smo mi da mislimo i gotovo je kad mi kažemo da je gotovo, jer bi u suprotnom opet mogao malo na sunčanje na Goli otok – priprejeti Rajko i onda mi kaže da ja treba da budem njihov žovjek u "Pobjedi", da motrim kako se ko tamo ponaša i šta radi, posebno Veljko Milatović i drugi rukovodioci...

(Sjutra: SPASIO ME BLAŽO JOVANOVIĆ)

Molbe bez odgovora

- Kad bi mi neko vratio onu majčinu burmu koju sam kao svetu amajliju pronio kroz logorske čice i sačuvao u prvim mučnim posleratnim godinama, bio bih, čini mi se spreman da još jednom odem na Goli otok. Kad su došle ove prevrate vlasti i kad se i na nas Golootočane počelo gledati drugačijim očima ponadao sam se da ću i ja nekako doći do burme pa sam počeo da pišem molbe i tražim je, ali mi niko nikada nije čestito ni odgovorio – šta je koga briga za jednog ozlojeđenog starca i nekakvu burmu njegove majke....

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Spasio me Blažo Jovanović

~Kad su u Udbi zatražili da bude špijun, Pešić je odlučio da se otruje, ali se u posljednjem momentu požalio predsjedniku Crne Gore

Tadašnji šef Udbe na Cetinju, Rajko Popović, potanko je objasnio skamenjenom Milanu Pešiću šta treba da radi, koga da prati i špija i da sve na vrijeme javlja. Odredio mu bio već i pseudonim - "Putnik" - i razradio sistem javljanja. Naglasio mu i da će to biti mjera njegove lojalnosti i dokaz koliko se popravio i revidirao na Golom otoku, da je to izraz povjerenja u njega i prilika koja se ne

pruža svima.

- On govori a meni se svijet okreće naglavačke. Kad u neko doba dođoh do riječi kazah mu što sam mirnije mogao da ja neću i ne mogu da budem špijun, a on me samo još jednom značajno pogleda i ponovo spomenu Goli otok, a onda mi pokaza vrata i prijetećim tonom dobaci da ne bi bilo dobro da zatrajem sa izvještajima...

Izađem napolje. Cetinje se obrće oko mene i kao da je sve, sa vrh Lovćena, krenulo da se ruši na mene. Ne znam kud sam i koliko lutao, šta mi je sve kroz glavu proletjelo, ali je sve na jedno izlazilo. Ne mogu i neću da budem ničiji špijun, jer ni moj niko nikada to nije bio. Na kraju svratim u laboratoriju, naspem sublimat u jednu bočicu i odlučim da se otrujem. Onda odem do kuće da se pozdravim sa ženom i još jednom vidim dijete.

Žena pisnu kad joj kazah šta sam naumio, kleknu i poče da kumi i moli. Tako do zore, ali ja ne popuštam. U svanuće, kad uvidje da ne pomažu molbe pita zašto ne bih otišao do Titograda da se požalim Blažu Jovanoviću – tada bio predsjednik Crne Gore – pa ako i on kaže da moram špijati, eto, veli, pa čini šta ti je god volja...

Poslušah je. Po zori na autobusku stanicu. Zapade me posljednja karta u jedinom autobusu za Titograd. Ne odvajam se od one bočice sa otrovom i samo brinem kako ću doprijeti do Blaža.

Njegov šef kabineta Grujo Spahić me rastuži: nije drug Blažo tu, zauzet je i ne znam kad će doći. Ne mari, velim ja, ja imam kad pa ću ga pričekati. Kad poče da me pripitkuje da li on može nešto da učini za mene shvatih da me obmanjuje i da je Blažo tu. Sjedem u hodnik na nekakvu klupu odlučan da se odatle ne pomjerim dok ne vidim Blaža lično, a sve u džepu stiskam onu bočicu sa otrovom i dalje tvrdo nauman da je taman tu pred njim iskapim ako i on kaže da moram biti špijun. Prošlo je bilo podne kad je Spahić valjda shvatio da se ne šalim i da neću odustati. Kazao Blažu, a on mu istog časa naredio da me uvedu. Pretresoše me. Nađoše onu bočicu, ali ja slagah da su mi to neke kapi za oči, pa mi je ne oduzeše.

Blažo me nekako veselo odmjeri od glave do pete i pita koja je nevolja. Ja mu odmah, onako s vrata, na izust kao pjesmicu, kažem ko sam i šta sam, da sam bio na Golom otoku i da sad Udba od mene traži da špijam ljude. On se malo osmjehnu, pa upita:

A umiješ li ti to?

- Ne, družo Blažo, moj niko nikad nije bio špijun pa neću ni ja i ako i Vi kažete da moram ovdje ću sad iskapiti ovu bočicu otrova i živ neću prihvatiti tu sramotu – brcnuh ja i izvadih onu bočicu.

- Ene, ene, vidi đavola! – reče on mirno i opet nekako raspoloženo i dobroćudno, pa potanko sve ispita šta radim, čim se to bavim, imam li porodicu, gdje živim, koga još imam od roda i sve tako, moju priču o mukama sa Udbom i špijuniranju i ne spominje...

(Sjutra: JEVANĐELJE LJUDSKOSTI I PRAVDE)

Veljkova petlja

- Dani provedeni u "Pobjedi" ostali su mi za sva vremena u lijepoj uspomeni. Tada su kao novinari ili urednici tamo radili Slavo Lekić, Radonja Vešović, Ante Slovinić, Đoko Vukmanović, Vladimir Popović i mnogi drugi. Svi su me zaista primili bratski i nikad mi niko nije ni spomenuo Goli otok. A Veljko Milatović ne samo što je imao petlju da me kao informbirovca primi na posao nego bi me gdjekad uzeo pod ruku i poveo u "Lokandu" na piće. Uvjeren sam da je to radio namjerno, da pokaže udbašima da smije, a i mene da okuraži – sjeća se Milan Pešić.

Milan Pešić: oko koje je vidjelo neviĐeno

Jevandjelje ljudskosti i pravde

Kad je saznao da se Milan Pešić razumije u fotografiju, Blažo Jovanović, tada predsjednik Crne Gore, upitao ga je da li bi htio i umio da pravi fotodokumentaciju, da snima i prati obnovu i izgradnju zemlje, ljude i događaje za pamćenje, da to ostane za potomstvo i sačuva se od zaborava.

- Odgovorim ja potvrdno – sjeća se Pešić - iako sam bio toliko zbunjen da nijesam čestito ni razumio šta to traži od mene, jer ja mislim samo na jedno. Taman ja zaustio da opet pitam šta će biti sa mnom i kako ću sa Udbom, a on pozva Gruja Spahića i upita ga gdje su ključevi od nekog stana. Grujo, valjda, odmah shvatio zašto pita, pa poče nešto okolišiti kao da je taj stan nekome

obećan, ali Blažo ga i ne sluša samo ište ključeve. Kad Grujo nastavi da oteže i objašnjava, on breknu:

Ma, ključeve mi ovamo kad kažem!

Zamače Grujo preko vrata gotovo trčeci i eto ga za minut sa ključevima. Blažo ih, još ljut, uze i pruži ih meni:

- Evo ti, mladiću, ključevi i od sada nemoj nikome da se javljaš ni slušaš ničija naređenja, ja ću ti govoriti šta treba da radiš, a ti Grujo pošalji nekoga da ga povede do stana i nađi mu kakav kamion da mu doveze te stvari sa Cetinja...

Ne znam ni kako sam izašao iz Blažovog kabineta, ni da li sam umio ljudski zahvaliti čovjeku, ali od tada pa sve dok je bio živ obraćao sam se njemu lično za sve što mi je trebalo, za savjete i pomoć, ali i dobro slušao i kako sam najbolje umio i mogao izvršavao sve što je tražio od mene. Taj dični, plemeniti, ali i hrabri čovjek oslobodio me tako guje-potajke, koja me, svejedno, nikad nije ostavljala na miru, koja mi je vazda bila za petama i prežila na svaki moj korak. Moj dosije nikad nije zatvoren i sad, vjerujem, postoji negdje tamo. Ta velika nepravda, to što je neko stalno motrio na mene, što živim pod nepravdom prilijepljenom etiketom nekakvog izdajnika, posebno me pritiska sad kad se život privio kraju. Mirno bih krenuo Bogu na istinu, a vjerujem i mnogi drugi koji su prošli poput mene, ako neko jednom otvori taj dosije i javno presudi da li sam i kakav to ja izdajnik ako sam nečijoj nedužnoj djeci pružio dinar za hljeb. Da li sam ja mogao biti izdajnik ako sam robijao po okupatorskim logorima i poslije krvario za ovu zemlju – ako sam iz rata izašao sa dvije rane i dva ordena?

S tom nepravdom ću, bojim se, umrijeti, ali se nadam u Boga da se ni oni koji nepravde čine neće lako s dušom rastaviti...

Opsjednut svojom mukom Milan Pešić u jednom pismu autoru monografije o njemu, Jovici Marčeti, kaže da je ta knjiga "neka vrsta velikog likovnog protesta protiv zla i nepravde i poklon dobrim ljudima, jevanđelje ljudskoće i pravde u ovim zlim vremenima i u njoj neljudi nemaju šta tražiti"...

"Moje svo bogatstvo su ovi snimci – dodaje Pešić - sa kojima sam se borio protiv nepravde koja me je često zaticala. Niti jedan đavo se nije ženio da mene nije zvao u svatove, ali bi se uvijek našla neka dobra ruka koja bi me izbacila. Volio bih kad bi ovi moji radovi podstakli ljude, kosmopolite da utiču da što manje bude zlih ljudi u našem rodu, što manje zla i nepravde na našoj najljepšoj planeti. Pa možda neka odatle potekne apel da ljudi moraju biti ljudi a ne zla braća"...

(Sjutra: GUJA – POTAJKA NIKAD NE SPAVA)

Nagrade za životno djelo

Najpoznatijem i najstarijem ne samo crnogorskom fotoreporteru i snimatelju, majstoru fotografije Milanu Pešiću, pored nagrade za životno djelo Saveza novinara Jugoslavije, jesenas je u Podgorici uručena i Nagrada za životno djelo Instituta za fotografiju Crne Gore, izuzetno priznanje za njegov nemjerljivi šezdesetogodišnji doprinos, kako afirmaciji ove republike i njenih ljepota tako i razvoju foto-umjetnosti.

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Guja – potajka nikada ne spava

~Iako je bio pod zaštitom Blaža Jovanovića, Udba je pomno pratila svaki njegov korak, a bilo je i posljedica za one sa kojima se družio

Ni to što je iza njega stao predsjednik republike i tada u Crnoj Gori sigurno najuticajniji čovjek, Blažo Jovanović, nije skinulo žig sumnje sa imena Milana Pešića. On je osjećao da je stalno pod prismotrom, da se svaki njegov korak registruje, kud se kreće, s kim se sastaje i družiti, a od prevelike koristi mu zadugo nijesu bile ni prestižne nagrade koje je dobijao (čak dvaput je dobijao

"Trinaestojulsku nagradu", najveće republičko priznanje za rad i stvaralaštvo).

- To je posebno bilo izraženo i otvoreno u prvih desetak godina po izlasku sa robije. Sjećam se, tako, jednog službenog puta na Žabljak 1955. ili `56. godine, upravo uoči 13. jula, odnosno velike, tradicionalne proslave Dana ustanka u Crnoj Gori. U Nikšiću u autobus kojim sam putovao na Žabljak uđe jedan čovjek i sjede pored mene. Vidi mi foto-aparat o vratu i pita da li sam možda novinar. Kad mu objasnih da sam foto-reporter on mi ispriča da je on novinar, Filip Majer iz Pariza, i da radi za neke američke listove. Preporučio ga i u Crnu Goru uputio naš tadašnji ambasador u Americi Sava Kosanović.

Govori srpski poput Slovenca kad dobro nauči. Na Žabljaku se smjestismo u istu sobu, u hotelu "Durmitor". Zajedno i večerasmo. Ja ujutro po zori krenem na Durmitor da snimam. On ne može sa mnom, nema dobre obuće, ali mi daje njegov foto-aparat da mu napravim nekoliko snimaka. Uveče me dočeka zabrinut pošto je preko dana bilo nevremena, kiše i grmljavine, i ispriča da se na Banskim Kućama kraj Žabljaka desila tragedija – grom ubio dvanaest ljudi. Bili se sklonili od oluje u neku napuštenu kuću a ono planulo pravo u kuću...

Moj cimer sjutradan otputova dalje a meni za uspomenu ostavio jedne fine nove čarape, valjda zapazio kako su mi izbile pete i prsti kroz moje čarape, i novu nevolju sa Udbom. Čim je otišao zovu me na saslušanje: šta sam i o čemu pričao sa strancem? Jedva se kurtalisah i opravdah nekako, ali još jednom utuvih da guja potajka – Udba – nikad ne miruje niti spava.

Proslavu poslije otkazaše zob te nesreće na Banskim Kućama, ali ja ostah na Žabljaku još dva-tri dana. Sretoh tu i upoznah jednu grupu medicinskog osoblja iz Ivangrada. Doveo ih doktor Klisić, poznati predratni ljekar, ali antikomunista koji je po kazni otjeran u Ivangrad. Došli i oni na proslavu. Među njima i jedna prelijepa Hrvatica, rodom odnekud od Vinkovaca. Ni danas ne znam koji je vjetar donio i otkud se obrela u Ivangradu.

Planu tu ljubav. Bože dragi kako nam je lijepo bilo ta dva-tri dana, ali odmah po povratku u Titograd eto meni žalosnog pisma od moje Hrvatice: čim je došla u Ivangrad dobila otkaz zbog mene i morala da ide jer je Udba stavila žig na nju: družu se sa bandom informbirovskom...

Prošlo je poslije sedam-osam godina a da ništa nijesam čuo niti saznao o njoj. Onda me jednoga dana zovu iz hotela "Crna Gora": vele traži me jedan čovjek da hitno dođem. Ja tamo, kad imam šta vidjeti: moja Hrvatica! Živi u Štutgartu pa došla da me vidi i donijela mi jedan novi "rolefleks"... Mene poslije splete nekakav đavo, ne dođoh na urečeni sastanak na vrijeme. Ona se zbog toga smrtno uvrijedila i odmah otputovala, a meni ostavila jedno ružno pismo. Nikad mi nije oprostila, niti sam ikada više išta o njoj čuo.

(Sjutra: Na sudu sa starim binjadžijom)

Kamera i foto-aparat

- Jednom sam, pošto sam izašao iz zatvora i počeo da radim kao fotoreporter na Cetinju, sreo i upoznao jednu djevojku u kolicima, koja mi je rekla kako mašta i kako bi žarko željela da vidi nešto od tih nedohoda u koje ja zalazim, sve ono do čega ona u kolicima ne može stići. Sve mi se čini da je to presudilo, da sam tada odlučio da pored foto-aparata snimam i kamerom, ne bih li i njoj i sličnima omogućio da vide to što ja i mi zdravi imamo privilegiju da vidimo.

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Na sudu sa starim binjadžijom

~Ljepši i veseliji dio životne priče Milana Pešića su njegove fotografije, njegovi slajdovi i filmski zapisi

Svaki snimak, svaka fotografija ili slajd Milana Pešića ima svoju priču i to je onaj veseliji i ljepši dio njegovog životnog romana. On nikada nije nasumice okretao oko kamere i njegovi snimci su plod i rezultat pažljivih analiza, dugih priprema, strpljivog čekanja, vrebavanja i nadmudrivanja sa svjetlošću.

- Najteže je bilo gdje nije moglo tako, gdje je trebalo brzo reagovati, hvatati trenutak. Sjećam se, jednom sam u ljeto 1965. godine u Pivi sreo karavan Cigana—čergara i zapazio kako u tovaru na jednom konju koji je mirno pasao spava maleno ciganče. Potegao sam moj stari "rolefleks", napravio snimak, a onda kada sam krenuo da napravim još jedan, sledio sam se – bio je to posljednji kvadrat filma. Dok sam ja namjestio novi film, vranac je otišao dalje, a ciganče se probudilo.

Jedva sam čekao da se vratim na Cetinje i bio presrećan kad sam vidio da mi je taj jedan jedini snimak uspio. Moj veliki prijatelj, poznati vajar Marko Borozan, kad je vidio ovu fotografiju prosto je uskliknuo: "Vranac mi kolijevka, vjetar uspavanka..." Upravo pod tim nazivom ova fotografija je obišla svijet.

Možda jednu od najljepših fotografija – "Durmitorski binjadžija" – Milan Pešić je snimio 1955. godine u selu Njegovođa kod Žabljaka na tradicionalnoj trinaestojulskoj trci konja. Na pretilom vrancu je "uhvatio" starog binjadžiju Perka Kovačevića, iz Kovačkih Dolova, kojeg je neko kasnije, kad je fotografija objavljena, nagovorio da tuži Milana Pešića i traži odštetu zato što je na njemu zaradio velike pare. Sud je, naravno, tužbu odbacio...

Zahvaljujući Milanu Pešiću svijet je saznao i o mukama Šavničana, koji su nekada zimi mjesecima bili odsječeni od svijeta, jer preko Krnova do Nikšića ni ptica tada nije mogla preletjeti. Ljudi su bespomoćni i umirali u toj "bijeloj tamnici":

- Bilo je to šezdesetih godina kad sam se jedne takve snjegopadne zime zatekao u Šavniku. I baš tada jedan nestašni dječak, Božidar Filipović, slomio je nogu na sankama i morali su nekako da ga prebace do Nikšića. Natovarili su dječaka na saoni i upregli jaram moćnih volova, a kad su i oni zapeli u nametima, nosila su preuzeli ljudi... Stigao je Božidar do bolnice, ozdravio, postao, čujem, novinar i pisac, ali nijesam čuo da je ikada napisao i jedan redak o ovim hrabrim i plemenitim ljudima koji su tada nadjačali krnovske smetove i spasili ga...

Milan Pešić, ipak, posebno pamti 26. maj 1962. kada se iz Titograda zaputio biciklom uz kanjon Morače da snimi završetak betoniranja mosta na četrdesetak kilometara udaljenom Pjenavcu, posljednjeg velikog objekta te vrste na Jadranskoj magistrali od Titograda do Manastira Morače:

- Snimio ja i požurio natrag da javim o velikoj radnoj pobjedi Jugoslovenske narodne armije, koja je gradila most, da je oboren rekord i most završen prije roka, kad na jedno desetak kilometara niže stiže me jedna vojna kampanjola, leti put Titograda i neko mi iz kola, onako u prolazu, doviknu: tragedija, katastrofa, most se srušio, velika pogibija...

Ja brže natrag: od skele i mosta ostala samo gomila drveta i betona u devedeset metara dubokom koritu Morače i pod njima nestalo 26 života. Povrijeđene niko nije ni brojao... Sjutradan od svega u novinama, ipak, samo suva cenzurisana informacija sa najosnovnijim podacima, vojska se i ne spominje, sve pokriveno velom stroge vojne tajne...

(Sjutra: DJEVOJKA JE NAJLJEPŠA U PLANINI)

Možda sam se ogriješio

- Crnu Goru su vjekovima obilazili svjetski putnici, putopisci i umjetnici i svi su je na svoj način vidjeli, opisali, opjevali, slikali i snimali. Ja sam se trudio da nikoga ne kopiram i ne oštetim.

Možda sam se ogriješio jedino o prirodu samu jer sam, tragajući za njenim skrivenim i nepoznatim ljepotama, otkrivao njene tajne...

MILAN PEŠIĆ: OKO KOJE JE VIDJELO NEVIĐENO

Djevojka je najljepša u planini

~Stari majstor posebno pamti neke situacije kad je i njemu zadrhtala ruka i zadrijemalo oko i kad je propustio da snimi jedinstvene fotografije

U nebrojenim zanimljivim pričama o fotografijama, kako su i gdje snimljene, o njihovim porukama i značenjima, zgodama i nezgodama koje su ih pratile, posebno su interesantne one o nesnimljenim, o trenucima kada je i starom, iskusnom majstoru zadrhtala ruka i zadrijemalo oko, kada su ga događaji pretekli i šanse za dobar snimak otišle u nepovrat.

- Uskoro pošto sam počeo da radim u "Pobjedi" kao fotoreporter donijet je zakon o zabrani držanja koza – sjeća se Pešić. - Bila je to prava katastrofa, posebno za ljude u kamenitim krajevima Crne Gore, tamo gdje je koza odvajkada bila hraniteljica i spasitelj. Jednog dana me zove Đoko Vukmanović, urednik unutrašnjopolitičke rubrike. Idi, veli, u Čekliće, čuli smo da tamo negdje na Čekanju ima ljudi koji još kriju i drže koze, da to snimiš...

Ja pješke, petnaest kilometara, to bio zadatak kao, ne bilo primijenjeno, da me sad pošalju da tražim Radovana Karadžića ili Mladića. Dođem do prvih kuća, vidim jednog starca, čuva nekakvih pet-šest prljavih ovaca. Izađe predame i nekako me sve zadržava da ne priđem bliže, a samo jadikuje kako će čeljad da mu polipšu od gladi otkad su koze smačene. Zagledni ja bolje, kad imam šta vidjeti: ono nijesu ovce no koze obučene u ovčje kože, samo im rogove polomio!

Zakumi tu on, jadan, da ne slikam, da ga ne zajmim u aps i ne ostavim mu familiju da gladuje. Meni se nešto smuču, objesih aparat o rame i vratim se neobavljena posla...
Drugi put, mislim da je to bilo baš uoči zemljotresa u Skoplju 1963. godine. Ja došao na Ridsko jezero pod Bogičevićom. Nije mi se baš dopalo, nekako mi sablasno djelovalo neko groblje borova oko jezera i ja krenem na Bogičeviću. Pod samim vrhom naiđe jedan oblačak od Visitora, za čas pade magla, poče da grmi, pljusnu i kiša. Ja se sklonih ispod nekog kamena. Oluja brzo prođe. Onda se odozdo od jezera začu nekakva galama čobana, a ubrzo zatim iz magle izroni ogromna orlušina i nosi jagnje u kandžama. Ja se skamenio od čuda, kamera mi u ruci, dva aparata o vratu, ali orao nestade nekud put Bjelaje i ja ga ne snimih.
Nešto slično mi se dogodilo i na vrh Durmitora, na Velikom međedu. Ja poranio, ispeo se po zori i dobro se umorio. Prostro neko šatorsko krilo i malo zaspao, kad odjednom me budi neko klepetanje i vriska orla. Pogledam: u vrleti ispod mene, pored jednog bora, orao kidiše da ugrabi jare divokozi koja se tek okozila. Mladunče još krvavo, nije se ni oprlo na noge, orao pikira na njega, a majka ga očajnički brani rogovima i prednjim nogama. Sve predamnom kao na pozornici, a ja umjesto da snimam, dograbim kamenje i počnem da gađam i tjeram orla. On odista odustade i vinu se u oblake, ali se i divokoza poplaši od mene i ostavi jare. Ja onda brže pokupi stvari i skloni se odatle, bog zna da li se brzo povratila po njega i uspjela da ga skloni...
Na Žabljaku sam doživio još jednu neobičnu "paralizu". Ja došao opet uoči neke trinaestojulske proslave. Na improvizovani aerodrom na Njegovođi sletje jedan "daglas". Dovezao neke funkcionere iz Beograda. Na vratima se prvo pojavi strjuardesa, jedna božanstvena plavuša, čini mi se da tako zgodnu ženu nikad nijesam ni vidio ili se to meni tako učinilo pošto je žena inače najljepša tako u planini i pustoši. Glavari odoše, a ona se odmače malo od aviona pa se ispruči u onaj čilim od cvijeća kao da me izaziva. Bože, kad se sjetim kakva je to božanstvena slika bila, ali svejedno meni se ruke smrzle i ne oteh od zaborava taj trenutak ljepote...

(Kraj)

Budo Simonović
Feljton u "Danu" 11-20 februar 2007